

Studiehuis en leren leren

INTERVIEW

Helge Bonset:
'Nederlands is
een basaal vak'

*Interview met
Clan Visser 't Hooft*

Clan Visser 't Hooft was als lid van de Stuurgroep Tweede Fase de geestelijke moeder van het begrip studiehuis. Ze was voor die tijd onder meer lerares Nederlands in Leiden, Den Haag en Bilthoven, conrector in Bilthoven en rector in Hilversum. Als voorzitter van de Coördinatiecommissie van de Vakontwikkelgroepen had ze ook te maken met de nieuwe voorstel-examenprogramma's Nederlands. Op dit moment maakt ze deel uit van het Proces Management Voortgezet Onderwijs. Ons leek dit alle reden voor een interview: over wat het studiehuis nu precies is en wat het toekomstige vak Nederlands aan dat studiehuis kan bijdragen. Het interview werd afgenomen op 19 juli 1996.

Wat stel jij je voor bij het studiehuis?

Ik stel het me voor als een buitengewoon levendig bedrijf, als een school waar het letterlijk gonst van bedrijvigheid. Waar dus niet iedereen in een klas zit opgesloten in een soort van bedrukte stilte. Een multifunctioneel bedrijf waar in allerlei verschillende soorten ruimtes leerlingen en docenten aan de slag zijn. Ruimtes die ook op verschillende wijzen benut worden, om rustig te studeren, om dingen met elkaar uit te zoeken, om in klassenverband te werken – een heel gevarieerd patroon van mogelijkheden voor allerlei verschillende werkvormen.

Als je werkelijk met verschillen tussen leerlingen rekening gaat houden, dan krijg je te maken met vormen van tempodifferentiatie, en ook met verschillende manieren waarop de leerlingen zich de stof eigen maken. Ik denk dat de leeromgeving daarop afgestemd zou moeten zijn. De school die ik mij voorstel, heeft bijvoorbeeld een mediatheek met een behoorlijke studieruimte, en studienissen waarin leerlingen alleen of in twee-, drie- of viertallen kunnen zitten werken. Niet alleen maar in klaslokalen dus.

Ik zie het studiehuis als concept voor een hele school, niet alleen voor een bovenbouw. Volgens mij moet je met zo'n studiehuis gewoon in de brugklas beginnen. In het Proces Management Voortgezet Onderwijs (PMVO) denken we er algemeen zo over, trouwens. De mate van zelfwerkzaamheid en zelfstandigheid moet natuurlijk geleidelijk toenemen – het is een graduele groei naar zelfstandigheid. Voor leerlingen van twaalf betekent dat dus heel iets anders dan voor leerlingen van zestien, want je moet ook rekening houden met de fasen waarin leerlingen verkeren. Leerlingen in de brugklassen vinden het nog hartstikke leuk om zich ontzettend veel eigen te maken, terwijl het bekend is dat leerlingen tussen de veertien en zestien jaar veel liever in groepjes werken. En zestien jaar, dan willen ze weer liever allerlei dingen zelf uitplussen. Ik denk dat je in zo'n studiehuis ook met leeftijdsfasen van kinderen beter rekening kunt houden in de werkvormen die je toepast en de begeleiding die je geeft.

Wat voor plaats zie jij voor het klassenverband, en voor de klas als sociale groep?

Daar is zeker plaats voor. Bepaalde stukken leerstof zijn uitstekend geschikt voor klassikaal onderwijs, dat moet je niet afschaffen. Het is een goede werkvorm, maar je moet hem gebruiken op het moment dat je hem echt nodig hebt, en niet als enige werkvorm. Variëteit in activiteiten stimuleert leerlingen! Als wij zelf zeven uur op een dag steeds

op dezelfde manier bezig zouden moeten zijn, denk ik dat ook wij volstrekt afgestompt zouden raken. Dat doen we kinderen elke dag aan, alsof het een vanzelfsprekende zaak is.

De sociale groep, ik denk dat je die moet houden. Kinderen moeten bij een groep horen, zeker als je over grote scholengemeenschappen praat. Dan moeten ze ergens een vaste kern hebben. Maar dat kunnen natuurlijk ook mentorgroepen zijn. Of in de Tweede Fase bijvoorbeeld profielgroepen, of studiebegeleidingsgroepen, waarbij de docent de verantwoordelijkheid krijgt over 10 tot 15 leerlingen. Die volgt hij dan ook door de jaren heen, zodat hij ze goed kent en zijn studiebegeleiding optimaal kan toepassen.

Heeft een bepaalde organisatie van het studiehuis jouw voorkeur?

Nee. Wat je nu in het land ziet gebeuren, die enorme variëteit aan mogelijkheden, is juist buitengewoon interessant. Op mijn oude school (het Roland Holst College in Hilversum) is er nu een 80-minuten rooster met maar drie à vier vakken per dag; de leraar heeft binnen die tachtig minuten de mogelijkheid met allerlei werkvormen aan de gang te gaan. Dat kan binnen een 45- of 50-minuten rooster nooit. Het voordeel is: je houdt het klassenverband in tact en zorgt toch voor die variëteit in werkvormen. Een goede tussenfase. Maar ook hier geldt het groeimodel. Een school in Nijmegen, het Montessori-college, heeft met een nog veel ruimere mate van zelfwerkzaamheid geëxperimenteerd in examenklassen vwo. Elke 6v-klas was een klein studiehuis op zich. Elke leerling had een eigen werkplek met een eigen bureau met zijn boeken erop; eens in de zoveel tijd kwamen de leraren binnenlopen zodat de leerlingen allemaal hun vragen kwijt konden. Dat is natuurlijk de hele uiterste kant, dat je gewoon zelf studeert en de hulp vraagt die je nodig hebt op het moment dat je daar aan toe bent. Een uiterste kant qua schoolorganisatie: je hebt dan als leerling je eigen individuele rooster. Leraren zijn op specifieke momenten beschikbaar om jouw vragen te beantwoorden.

Op mijn oude school zitten ze gewoon nog gegroepeerd in 4 HAVO enzovoort, met 'banden' van zelfwerkzaamheid er tussendoor.

Dat is een goede vorm als tussenstap. Zo'n studiehuis vergt namelijk nogal wat van docenten, je moet docenten de mogelijkheid geven naar zo'n situatie toe te groeien. Ook de lerarenopleiding zal moeten gaan inspelen op zo'n andere wijze van werken.

Maar jouw einddoel, je ideaal is dus toch: iedere leerling zijn eigen rooster?

Nee, niet per se. Het gaat er mij om dat leerlingen in een tempo kunnen studeren dat bij hun past, dat er de ruimte voor is om sneller door de stof te gaan, of om bepaalde dingen niet te doen omdat je in dat vak of die dingen toch al goed bent. Niet maar alles op het gemiddelde afstemmen, dat is voor kinderen niet goed. Het werkt naar twee kanten: zowel hoogbegaafden als leerlingen die extra hulp nodig hebben, komen beter aan hun trekken in een studiehuis. Iedereen in het studiehuis krijgt de ruimte die bij hem past, zonder stigma's opgedrukt te krijgen.

Hier komt nog bij dat ik samenwerking heel belangrijk vind en dus niet alles op de kaart van het individueel werken wil zetten.

Ligt er een relatie tussen het studiehuis en zelfstandig leren?

Nou en of, dat is de essentie ervan. Plus dat omgaan met verschillen tussen leerlingen. Die twee pijlers, daar leunt het studiehuis op.

Heel interessant voor zelfstandig leren is wat er in Leiden gebeurt, door Henk Witteman onder leiding van Monique Boekaerts: het Interactief Leergroepen Systeem. Daar worden leerlingen met verschillende leerstijlen bij elkaar in de groep gezet, en dan blijkt dat ze van elkaars leerstijlen leren. Want het is natuurlijk niet goed als je altijd zegt: dat is mijn leerstijl, en dat is dan de enige die je je eigen maakt. Het blijkt dat als je leerlingen onderling met verschillende leerstijlen confronteert, dat ze die dan ook van elkaar oppikken. Dat vind ik zo interessant aan dit hele traject, dat nu opeens ook op onderwijskundig gebied van alles in beweging komt. Dat terrein heeft toch jarenlang op scholen gewoon braak gelegen. Nooit werd er iets gedaan met alles wat er toch al bekend was.

Hoe gaat het met het studiehuis?

Zoals het studiehuis nu na drie jaar tijd leeft

en iedereen in het land er mee bezig is, dat is op zich een wonderdje. Grappig, want we waren als Stuurgroep ingesteld om met name vorm te geven aan nieuwe examenprogramma's en de profielen. Maar intussen hebben we ons als Stuurgroep geprofileerd op het pedagogisch-didactische: het studiehuis. Voor ons als Stuurgroep was dat ook uiteindelijk verreweg het belangrijkste.

Een initiatief dat heel goed werkt is het aangaan van netwerken waarin scholen ervaringen uitwisselen. We hebben het Ministerie ook weten te porren om een financiële bijdrage te geven. Vijftienduizend gulden per school is natuurlijk niet veel om een heel jaar in een netwerk te participeren, maar OCW laat zo wel zien dat ze het een belangrijk initiatief vindt. En al met al spendeert ze er per jaar toch drie miljoen aan, dus dat is ook niet niks. En daar zie je die grote variëteit in experimenten met zelfstandig leren en in omgaan met verschillen vorm krijgen, waarover ik het al had. Daardoor kan het ministerie het studiehuis ook steunen zonder zich een buil te vallen aan het bijzondere karakter van scholen: het is een open concept, scholen kunnen er hun eigen invulling in vinden. Het enige wat het ministerie voorschrijft is een studielast van 1600 uur, plus dat het voor de Inspectie inzichtelijk moet zijn hoe die 1600 uur wordt vormgegeven. 1000 uur daarvan moet de school begeleid aanbieden: werkweeken, toetstijd, excursies enzovoort. De overige 600 uur is zelfstudie, waaronder ook huiswerk.

Hoe zou het komen dat het studiehuis zo aanslaat?

Dan moet ik denken aan die 4H-film van de VPRO. Dat vond ik lef dat een school zich zo in de keuken liet kijken! Ik denk dat dat een behoorlijke aanzet heeft gegeven, dat een school zoveel problemen op tafel legde en liet zien: jongens, op deze manier pakken we die kinderen niet meer! Men praatte in de schoolwereld heel veel over die film. Het was zo duidelijk in die film dat leerlingen in de buitenwereld, buiten de schooldeuren volstrekt in staat waren belangrijke beslissingen te nemen en dingen te organiseren, terwijl ze in school de meest onaansprekbare lastposten waren. Daar klopte iets echt niet. Ik denk dat het idee dat er iets moest gebeuren van toen

af aan ondergronds is gaan woelen. Kohnstamm geloof ik, heeft gezegd: leerenergie is een constante, en hoe harder de leraren gaan werken hoe minder de leerlingen. Hoe meer leraren de verantwoordelijkheid op zich nemen voor het leerproces, hoe meer de leerlingen achteruit gaan hangen. Die balans moet de andere kant op: dat de leerlingen hard werken en de verantwoordelijkheid dragen voor hun leerproces, en dat de leraren toekomen aan hun eigenlijke taak: het begeleiden van dat leerproces.

Nu over het vak Nederlands. Hoe stel je je dat voor in het studiehuis? Welke bijdrage kan het leveren aan het studiehuis?

Nederlands is een basaal vak. En ik vind bovendien dat het in de uiteindelijke voorstellen van de Vakontwikkelgroep basaal veranderd is. Het is een veel instrumenteler vak geworden. Als je kijkt naar de eindtermen, dan zie je dat de vaardighedenkant daarin nu veel sterker benadrukt wordt. Spreek- en luistervaardigheid bijvoorbeeld, als je ziet wat er moet gebeuren in het kader van het examendossier, dan zullen leraren nu toch echt discussies of voordrachten moeten gaan organiseren. Terwijl er nu in scholen, ik zou bijna zeggen, de hand mee wordt gelicht. Ook de schrijfvaardigheid wordt zwaarder aangepakt dan nu: een schrijfplan maken, teksten kiezen als informatiemateriaal. Eigenlijk een soort Gericht Schrijven, wat ze vroeger ook al deden, maar wat zachtjes aan verdwenen is: nog maar zes procent van de scholen doet dat nu. Maar die kant lijkt het nu juist weer uit te gaan. Ik vind dat een heel belangrijke zaak, niet alleen voor vervolgstudies, maar voor je hele leven! Dingen goed leren formuleren, goed leren beargumenteren, goed op schrift leren zetten, weten wat je zegt en waarom je het zegt – daar heb je je hele leven wat aan.

Dat is de taalvaardigheidskant. Hoe kijk je tegen de literatuur aan?

Als Stuurgroep hebben wij sterk gepleit voor gemeenschappelijk, vakoverstijgend literatuuronderwijs. Ik herinner me nog toen ik Nederlands ging studeren, dat ik geen flauw idee had hoe al die stromingen nu eigenlijk in elkaar zaten, en dat ik pas door de literaire

foto: Chris van Houts

studie een beetje zicht kreeg op onderlinge, internationale samenhang. Het lijkt me veel interessanter als je dat inzicht al als leerling in het voortgezet onderwijs op zou doen.

Maar in de bespreking in de Tweede Kamer is het idee van gemeenschappelijk literatuuronderwijs behoorlijk afgezwakt. Met name door het CDA is er heel, heel hard op ingestoken. Dat is overgenomen door de VVD en uiteindelijk ook wel door D66; en toen heeft het voorstel het afgelegd. Er wordt nu alleen gezegd dat een gemeenschappelijk vak wenselijk is, maar het is geen vereiste meer. Wel hebben CDA enzovoort de verplichting overeind gelaten dat er één cijfer voor literatuur geleverd moet worden: ze vonden het een interessante gedachte om leraren op die manier toch wel de mogelijkheid te bieden één geïntegreerd vak literatuur te geven. Leraren Nederlands en moderne vreemde talen moeten nu dus samenwerken om tot een cijfer te komen voor het leesdossier en het examen literatuur. Maar ze hebben daarbij dus de mogelijkheid om vier cijfers te maken (Nederlands, Frans, Duits en Engels), die op te tellen en te delen door vier. Dat vind ik ontzettend jammer.

Wij hebben er aan gedaan wat wij konden als Stuurgroep door met een netwerk (Geïntegreerd

tegreerd Literatuuronderwijs; zie de bijdrage van Hoebers in dit nummer) te komen. En ook hebben we de GEU (Gemeenschappelijke Educatieve Uitgevers) geadviseerd om toch een geïntegreerde literatuurmethode te ontwikkelen, want we denken dat het uiteindelijk toch die kant op gaat.

Wat hadden CDA, VVD en D66 tegen een gemeenschappelijk vak literatuur?

Ze vonden het een verarming van de talenvakken. Het is het uitkleden van het talenonderwijs, zeiden ze: als Nederlands, Frans, Duits en Engels geen eigen literatuur meer mogen geven, wat blijft er dan nog voor leraren over? Dan kunnen die alleen nog maar de taalvaardigheden aanleren; de essentie van het vak gaat eraf.

Ik denk dat in ieder geval veel docenten Nederlands dit inderdaad zo ervaren. Terwijl voor jou nu juist het instrumentele, de taalvaardigheid de kern is van het vak Nederlands.

Een tijdje geleden heb ik een verhaaltje gehouden over het examendossier Nederlands in Rotterdam, voor docenten uit het openbaar onderwijs daar. Daar heerste aan de ene kant een verslagen sfeer, een soort matheid, en aan de andere kant veel verzet tegen zaken

als spreekvaardigheid. Ik moet er nu weer aan denken door jouw opmerking.

Een groot punt van angst en ongenoegen bij leraren Nederlands is ook: nu worden wij alleen maar dienstverleners, aan andere vakken bijvoorbeeld.

Ja, ik zei het al: ik vind Nederlands een buitengewoon basaal vak. Door dat vak leer je voor je hele leven goed communiceren, formuleren, argumenteren. Wat is daar nu 'dienstverlenend' aan? Dat is toch zo basaal als wat? Ik snap deze redenering niet. Ik snapte wel vroeger het verzet ertegen dat wij de grammatica moesten bijbrengen zodat Frans en Duits er hun voordeel mee konden doen. Daar kon je je nog wat bij voorstellen. Maar als het om zulke basale vaardigheden gaat, dan is dat 'dienstverlenend' aan het leven! Dat kan toch nooit kwaad zijn.

Hoe zie je de plaats van Nederlands in het toekomstige studiehuis? Zelfstandig en los van andere schoolvakken, of in een nauw verband daarmee?

Ik denk dat dat ongelofelijk per school zal verschillen. Om in het kader van profielstukken met docenten van andere vakken iets samen te doen, zou ik persoonlijk als docent Nederlands een buitengewone uitdaging vinden. Ik zou het interessant vinden als een leerling een bepaald natuurkundig vraagstuk of vanuit de biologie iets over biogenetica met een discussiegroep in mijn les Nederlands aan de orde zou willen stellen. Vooral ook binnen het kader van het studiehuis zou ik er een groot voorstander van zijn het vak niet te isoleren, maar het integratief te ontwikkelen met andere docenten samen. Het hoeft niet; we zullen het niet voorschrijven.

Dat vak Nederlands kan een *bijdrage* zijn aan andere vakken, geen dienstverlening, dat klinkt zo serviel. Het kan een bijdrage zijn om in andere vakken een hoger niveau te bereiken, een hoger peil van communicatie, argumentatie enzovoort.

Een taalbeleid voor de hele school?

Op grote scholengemeenschappen, die hoe langer hoe meer allochtone leerlingen krijgen, kun je om taalbeleid niet meer heen. Op mijn oude school ben ik er nooit aan toe gekomen, omdat wij zo bezig waren met het

weer opbouwen van die school over de hele linie. We hadden 10 procent allochtone leerlingen, niet veel maar ook niet weinig, die we in de cumi-uren extra taallessen gaven. Maar een taalbeleid is er nooit van gekomen. Terwijl je daar nogmaals volgens mij nu niet meer om heen kunt. Ik denk dat de Stuurgroep, of liever gezegd z'n opvolger het PMVO (Proces Management Voortgezet Onderwijs), hierin zal moeten gaan investeren.

Hoe beoordeel je nu het uiteindelijke examenprogramma Nederlands, na de wijzigingen door OCW en de Tweede Kamer?

Over gemeenschappelijk literatuuronderwijs hebben we het al gehad.

Kennis over Taal is geschrapt. Daar ben ik zelf heel gelukkig mee; het aantal uren dat er voor stond en wat er in moest gebeuren stond in geen enkele verhouding tot elkaar. Die uren kun je dan beter op een andere manier gebruiken.

Dat argumentatieleer uit filosofie gehaald is en bij Nederlands ingebracht, heeft me wat verbaasd omdat ik deze wens vanuit OCW al kende en doorgegeven had aan de Vakontwikkelgroep Nederlands, die hem naar mijn idee duidelijk had opgepakt. Ik ben er niet gelukkig mee dat dat nu weer anders moet. Het is ook ongelofelijk véél. Ik zou het Cito en de SLO (die de examenprogramma's nu verder technisch uit moeten werken) willen zeggen: hou het alsjeblieft binnen de mogelijkheden van het vak Nederlands! Waar moet de tijd vandaan komen? Die vind je ook niet in de zestien uurtjes van Kennis over Taal. Argumentatieleer moet mijns inziens ook geïntegreerd worden in de vaardigheden, en niet een apart domein worden.

Een grote winst die gebleven is vind ik het reviseren van teksten! Dat je op je zelfde tekst verder moet ploeteren, en dat je dan de verschillen kunt zien: hé, ik heb het nu helderder en beter gekregen. Dat is een groot verschil met wat er tot nu toe gebeurde: de docent zegt dit en dat is niet goed, en vervolgens verdwijnt de schrijfpoddracht in de prullenbak. Hier kan informatietechnologie ook een hele grote rol gaan spelen.

Al met al ben ik gelukkig met de voorstellen van de Vakontwikkelgroep Nederlands, zoals die uiteindelijk geworden zijn.